

1.

Откриването на асасините¹

През 1332 г. френският крал Филип VI замисля нов кръстоносен поход, за да отвоюва изгубените Свети земи на християнството, а един „франкски“ духовник, наричащ се Брокард*, съставя трактат с напътствия и съвети, за да улесни владетеля в това начинание. Въпросният Брокард е прекарал известно време в Армения, затова и значителна част от творбата му е посветена на рисковете, които крие подобна експедиция в Ориента, както и на необходимите предпазни мерки. Сред опасностите, дебнещи пътника в тези земи, авторът изрично споменава „асасините – нечестива сган, от която особено трябва да се пазите. Това са едни кръвожадни продажници, които погубват невинни за пари, без да мислят за собствения си живот или спасение. Като дявола се преобразяват в ангели на светлината и изкусно наподобяват жестовете, одеждите, езиците, нравите и постъпките на най-различни страни и народи. Като вълци в овчи кожи са и следва да се умъртвяват, щом бъдат разобличени. Аз не съм ги виждал с

---

* В по-новата историография определен като Псевдо-Брокард. Смята се, че зад това име се крие *френски* доминиканец, изпратен с мисия в Близкия изток (едни изследователи го отъждествяват с Гийом Агам, а други – с Реймон Етиен). Вж. и Александър Николов. Източните християни в трактата на Псевдо-Брокард „Directorium passagium faciendum“ (1332 г.). В: *Civitas divino-humana*. Сборник в чест на професор Георги Бакалов, София: ТАНГРА ТанНакРа, 2004, с. 321–334. Самият Филип VI така и не се възползва от съветите му, защото през 1337 г. започва Стогодишната война. (Всички бележки по линия са на преводача.)

очите си, а само съм чувал и чел разни неща за тях, затова няма да се разпростирам повече, а и не разполагам с по-подробни сведения. Не ми е известно как могат да бъдат разпознати, било по обичаи или по други признаци, защото те пазят тези неща в най-строга тайна. Не зная и как те самите се наричат, явно онава, с което се занимават, е толкова мерзко и отвратително, че не щат и името му да се знае. За да се гарантира безопасността на краля, не бива да се допускат непознати в покоите му, а само хора, чиято страна, родно място, предци, обществен сан и самоличност се знаят с абсолютна сигурност“².

За Брокерг асасините са преди всичко убийци, действащи с коварство и измама и затова изключително опасни. Макар да ги нарежда сред заплахите на Ориента, той не ги свързва с конкретно място, секта или народ, като не им приписва и каквито и да е религиозни убеждения или политически цели. Те са просто безмилостни и *изкусни* убийци, които изискват повишена бдителност. В края на XIII в. думата „асасин“ вече се използва в Европа като синоним на „наемен убиец“. Флорентинският историк Джовани Вилани (1276/80–1348) споменава в *Nuova Cronica*, че кондотиерът на Лука изпратил „своите асасини“ (*i suoi assassini*) в Пиза да убият негов враг, създаващ му главоболия. Едно по-ранно свидетелство откриваме у друг флорентинец, Данте – в Песен XIX на *Ag* се споменава за „коварния асасин“ (*lo perfido assasin*)*, което кара един от коментаторите му, Франческо от Бутти [Франческо ди Бартоло], да даде и кратка дефиниция, да не би читателят да останане с грешни впечатления: „Assassino е colui che uccide altrui per danari“ („Асасин е този, който убива другите за пари“)³. Понятието се свързва с аналогични значения и в повечето съвременни европейски езици: „асасин“ е убиец (и по-скоро атентатор), който ликвидира жертвите си – винаги *публични* фигури – с подлост и измама, движен от фанатизъм и/или алчност.

* В превода на Иван Иванов и Любен Любенов – просто „убиец“ (когото заравяят жив с главата надолу). Всъщност с „асасин“ е сравнен папа Николай III.

Но не винаги е било така. За първи път гумата се среща в хрониките на кръстоносните походи, но като название на една секта в Ориента, чиито тайнствен предводител е наречен „Старецът от планината“, а вярванията и практиките ѝ бугят потрес и у християни, и у мюсюлмани. Може би най-ранните сведения се съдържат в доклада на специалния пратеник, отпътувал през 1175 г. по заповед на император Фридрих I Барбароса за Сирия и Египет. „За отбелязване е – пише той, – че в планините между Дамаск, Антиохия и Алепо живеят и едни по-особени сарадини, които на техния език се наричат *хейшешини* (*heysessini*)*, а на романски** – *segnors de montana* [господари на планината]. Тази нечестива сган не признава никакъв закон. Ягат свинско противно на сарацинския обичай и се сношават безразборно, даже с рогните си майки и сестри. Живеят в едни непристъпни планини, където са си съградили и замъци, а тъй като земята им не е особено плодородна, разчитат най-вече на скотовъдството. Имат си и върховен повелител, вдъхващ най-голям ужас у сарацинските князе от близо и далеч, а и у съседните християнски властелини, защото убива враговете си по един наистина удивителен начин. Ето в какво се състои и методът му. Този княз е построил в планините едни прекрасни палати, опасани с високи зидове, където и пиле не може да прехвъркне, а се влиза само през някоя тайна врата. Там е настанил мнозина от синовете на своите селяни, взети съвсем малки от рогните си домове. В дворците те усвояват най-различни езици: латински, гръцки, романски, сарацински и още много други. Момчетата са постоянно под надзора на своите учители – от най-ранно детство до възмъжаването си. Учат ги да изпълняват безпрекословно всяка заповед, а в замяна

* С двойното *s* (-*ss*-) в заемките от арабски средновековните хронисти са предавали арабското *sh* (-*sh*-), което няма аналог в латинския – вж. напр. R. В. С. Huygens, ed., introduction to *Willemi Tyrensis Archiepiscopi Chronicon, Corpus Christianorum, Continuatio Medievalis*, vol. 38 (Turnhout: Brepols, 1986), pp. 40–47.

** Под (*lingua*) *romana* вероятно се имат предвид наречията, говорени във венецианските и генуезките колонии.

техният върховен повелител, който уж имал власт над всички живи божества, щял ги възнагради с райските блаженства. Учат ги също, че и най-малкото неподчинение от тяхна страна ще ги обрече на вечни мъки. За отбелязване е и това, че попаднат ли веднъж в двореца, те не виждат други хора, освен своите наставници и учители, докато в един момент техният върховен повелител не ги извика в покоите си и не им възложи да убият някого. Щом се изправят пред него, той ги пита дали са готови да изпълнят повелята му, че да ги дари и с обещаните блаженства. А те, както са ги учили, се просват в нозете му и отговарят, че ще сторят всичко, което им поиска, след което Повелителят им връчва по един златен кинжал и ги праща да убият онзи княз, когото си е набелязал⁴⁴.

След няколко години и Гийом (Вилем), архиепископ на Тур, включва кратко описание на сектата в своята история на кръстоносните държави: „В земята на Тур, наричана още Финикия, както и в диоцеза на Тортоза живее един народ, владеещ десет могъщи замъка с васалните им селища. Според данните броят им достига 60 000, но може и да са повече. Тези хора имат обичай сами да си избират главатар, но не по наследствено право, а според личните му качества и достойнства. Наричат го просто Старейшина и други титли не признават. Обетът за вярност и послушание, който полагат, ги обвързва до гроб и са готови да направят всичко, което той им поиска. Ако някой владетел бъде намразен или просто пробуди съмнения у тази сган, главатарят извиква неколцина от хората си и им връчва по един кинжал, а те веднага се заемат с кървавата си мисия, без да мислят за последствията и дали ще оцелеят. Изпълнени с ревностно усърдие, те са готови да търпят всякакви лишения и да чакат дотогава, докато им се открие сгода да изпълнят заръчаното от господаря им. И ние като сарацините ги наричаме *ашишини* (*assissini*), ала не знаем откъде идва това име и какво означава“⁴⁵.

През 1192 г. кинжалите на асасините, вече покосили не малко мюсюлмански владетели и военачалници, намират и своята първа

кръстоносна жертва – Конрад гоу Монферат*, владетел на латинското Ерусалимско кралство. Покушението дълбоко впечатлява загорските рицари и повечето летописци на Третия кръстоносен поход добавят нови щрихи към портрета на тези „сектанти“ с чудновати вярвания, ужасяващи методи и всемогъщ повелител. „Ще ви разкажа нещо за този старейшина – пише немският хронист Арнолд от Любек, – което на пръв поглед е нелепо, но се потвърждава от достоверни свидетелства. Старецът го такава степен е омаял мъжете в своята страна, че те вече не почитат никои Бог и вярват единствено нему. Залъгвани с химери и празни обещания за вечно блаженство, те охотно жертват живота си, защото и без това предпочитат да умрат. Достатъчно е да им кимне и те ще скочат от някоя висока стена, за да разбият голу черепите си и изгъхнат от най-жалка смърт. Според техния Старец най-блажени били онези, които са жертвали живота си, за да пролеят нечия [вражеска] кръв. А на слугите си, които е избрал да умрат по този начин – убивайки някого с ясната мисъл, че те сами ще загинат, – Старецът връчва ножове, специално осветени за целта и ги упоива с една омайна отвара, толкова силна, че изпадат в унес и забрава, зарейвайки се в разни фантастични блянове, изпълнени с плътски наслади. [Щом се събудят] им казва, че ако изпълнят повелята му, ще се радват во веки веков на тези блага“⁶.

В началото европейското въображение е поразено не толкова от кървавите методи, колкото от фанатичната *преданост* на асасините. „Вашата власт над мен – обръща се един провансалски трубадур към своята дама – е по-силна и от тази на Стареца над асасина, когото е пратил да убие негов смъртен враг“. „Също

---

* Конрад I Ерусалимски (ок. 1140–1192), наричан и Кордо го Монферато (той е и маркиз на тази област в Пиемонт, откъдето е родом), става фактически крал на Ерусалим след брака си през 1190-а с Изабела, дъщерята на Амарик и Мария Комнина, но така и не дочаква официалната си коронация. Всъщност първата „франкска“ жертва на асасините е граф Раймонд II, владетелят на Триполи (вж. и Глава V), убит през 1152 г. – според една от версиите, защото покровителствал хоспиталиерите.

като асасина, който безропотно се подчинява на своя повелител – добавя друг, – така и аз служа на Любовта (*Amor*) с безгранична преданост“. В едно любовно писмо анонимният автор уверява дамата си в следното: „Аз съм твоят асасин, надяващ се да бъде удостоен с райско блаженство заради върнатата си служба“⁷. С времето обаче фокусът се измества от жертвоготовността към убийствата, което обяснява и негативните конотации, които днес ни навява гумата „асасин“.

С увеличаващото се присъствие на кръстоносци в Източното Средиземноморие расте и наличната информация за асасините, а някои европейци се срещат и разговарят с тях. Тамплиерите и хоспиталиерите дори установяват известен контрол над асасинските крепости (или поне събират данъци от тях). Гийом Турски описва един неуспешен опит на Стареца от планината да склучи съюз с ерусалимския крал, а хронистът, продължил неговата история*, включва и следния анекдотичен епизод. През 1198 г., на връщане от Армения, граф Анри го Шампан бил приет в замъка на Стареца и домакинят накарал неколцина от приближените си да скочат от зъберите на крепостта – просто за развлечение на госта, а после щедро му предложил и други услуги: „Ако някой му сторел зло, [Анри] трябвало само да го уведоми и той лично щял да се погрижи мерзавецът да бъде наказан със смърт“. Далеч по-правдоподобно звучат сведенията на английския хронист Матю Парис**. От неговата *Chronica majora* научаваме, че през 1238 г. в Европа пристигнали пратеници на някои мюсюлмански владетели, „на първо място – Старецът от планината“, за да търсят помощ от французите и англичаните срещу надигащата се нова заплаха от изток, монголите. През 1250

* Известен като Ернул (вж. например Анка Данчева. Хрониката на Ернул и българо-латинските политически отношения. – В: *Сборник в чест на академик Димитър Ангелов*, С., 1994, с. 65–72).

** Понякога даван и като Матю (Матей) от Париж, но повечето днешни изследователи са на мнение, че е роден в Англия, вероятно в знатно норманско семейство и е прекарал по-голямата част от живота си в знаменитата бенедиктинска обител „Св. Албан“.

г. повелият кръстоносен поход към Светите земи крал Луи IX е сметнал за нормално да размени дарове и пратеници със Стареца от планината. В състава на кралската мисия влизал и един монах, знаещ арабски – Ив льо Бретон („Бретанецът“), който дори обсъдил някои теологични въпроси с асасинския повелител. Разполагаме и с кратко описание на тези беседи*, в което изпозволяват наслоенията на невежеството и предрасъдъците прозират и някои реални доктринални постановки на исмаилитите, към които са се числели и самите асасини⁸.

От горното разбираме, че кръстоносците са знаели асасините само като някаква секта в Сирия, без да са наясно с мястото им в исляма и връзките им с други подобни групи в мюсюлманските земи. В началото на XIII в. Жак дьо Витри, епископ на Акра, който е и сред най-информираните автори на епохата, отбелязва, че корените на сектата тръгват от Персия, но явно не е знаел нищо повече по въпроса.⁹ През втората половина на века се появяват нови данни за сектата – „майка“, и то от първа ръка. Първият информатор е Вилхелм от Рюбрюк, фламандски монах, изпратен от френския крал с мисия (от 1253 до 1255 г.) в двора на великия монголски хан в Каракорум.** По пътя си минава и през Персия, където, по гумите на Вилхелм, „планините на асасините“ се съединяват с тези на юг от Каспийско море. В Каракорум е поразен от изключителните мерки за сигурност. Оказало се, че съгледвачите на великия хан са му донесли, че Старецът е

---

* Дело на Жан дьо Жоанвил (1225–1317), участник в похода на Луи IX, а впоследствие и негов биограф (или по-скоро агиограф). За този поход става дума и в Глава V.

** Вилхелм (Вилем, Гиюм) (ок. 1220–1293) – францискански монах, изпратен от Луи IX да „покръсти татарите“ и прекарал известно време в двореца на великия хан Мангу (Менх хаан), внук на Чингис хан, в Каракорум, за да се завърне през 1255 г. в Триполи. Мисията му не пожънва особен успех, но пък братът на великия хан, Хулагу (за когото ще стане дума в Глава IV) наистина разгромява иранския клон на асасините през 1256 г. Текстът, за който споменава Луис, е *Itinerarium fratris Willielmi de Rubruquis de ordine fratrum Minorum, Gallii, Anno gratia 1253 ad partes Orientales*.

пратил „най-малко 40 асасини“ да го погубят, като за целта те били приели „най-различен облик“. В отговор монголският владетел заповядал на един от братята си да отиде с огромна войска в „земите на асасините“ и да ги изтреби до крак¹⁰.

Името, с което Вилхелм нарича иранските асасини, е *muliech* (вар. *mulihet*) – очевидно изопачение на арабското *мълхиг* (мн.ч. *малāхига*). С това понятие, значещо буквално „отстъпник, еретик“, в исляма определят гевиантните религиозни секти и по-специално исмаилитите (част от които са и асасините). То се появява и в разказа на един госта по-известен пътешественик, Марко Поло, който прекосява Персия през 1273 г. и описва крепостта и долината на Аламут, където е била и главната квартира на сектата:

Ще ви разкажа всичко, което съм чувал за Стареца от планината, наричан на техния език АЛОАДИН. Той се разпоредил да затворят една долина между две планини и я превърнал в китна градина, най-голямата и най-красивата, виждана нявга на Земята, в която насадил и плодни гръвчета от всякакъв вид. Издигнал в нея и най-изящните беседки и дворци, които човек може да си представи, отвътре позлатени и изписани с фрески. Направил и няколко чешми, че да потекат реки от вода, вино, мед и мляко. Тук били събрани най-големите красавици на света, заедно с техните камериерки, които умеели да свирят на всякакви инструменти, да пеят сладкогласно и да кършат снаги в изкустителни танци. Старецът искал да внуши на последователите си, че това е самият рай и затова следвал описанието, което Мохамед му е дал – една прекрасна градина, в която текат реки от вино, мед, мляко и вода, а под гръветата се разхождат прелестни жени за отрада на праведниците*. И

* В превода на Цв. Теофанов: „реки от вода, която не застоява, и реки от мляко с вкус, който не се променя, и реки от вино, приятно за пиещите, и реки пречистен мед“ (47:15), „жени с целомъдрен поглед, недокоснати нито от човек преди тях, нито от джин“ (55:56). В някои версии на текста на Марко Поло „камериерките“ са заменени с „млади момчета“ (също отглас от Корана – срв. 56:17–18).

тъй като не били виждали такива „чудесии“, тамошните сарацини лесно щели да повярват в тази заблуда...

В градината обаче можели да влизат само онези, които Старецът бил избрал за свои АШАШИН. Прег входа ѝ се издигала най-могъщата крепост в света, а друг път към нея нямало. В своя двор той държал и известен брой местни младежи, на възраст от 12 до 20 години, подходящи за воинското поприще, на които описвал рая със същите слова като Мохамед, а те му вярвали така, както [другите] сарацини вярват на Мохамед. Набелязвал си някои от тях, примерно четирима, шестима или десетима, и им давал да пият от една отвара, която ги потопявала в дълбок сън и тогава заповягвал [на слугите си] да ги отнесат в градината, тъй както спят.

Щом отворели очи, те решавали, че са се озовали в рая, толкова прекрасно им изглеждало мястото. Тогава при тях идвали и хубавиците със своите гружки и щедро ги гарявали с онова, за което жадуват всички млади мъже по света. Юношите били на седмото небе от щастие и за нищо на света не искали да си тръгнат оттам...

Така нареченият Старец си живеел като цар, а лековерните планинци го боготворели, смятайки го за велик пророк. Ако искал да възложи мисия на някой *ашашин*, той му давал от същата отвара, за която споменах, но този път пренасяли спящия (от градината) в неговия дворец.

Щом се събудел, юношата виждал, че вече не е в „рая“, а в крепостта (т.е. на Земята) и дълбоко се натъжавал. Тогава го въвеждали в покоите на Стареца и слисаният момък му се кланял доземи, сякаш е зърнал самия Пророк. Князът го питал откъде идва и онзи отговарял: „От рая“. А и какво друго да си помисли, нали и Мохамед го е описал така в тяхната Книга на закона?! Чувайки това, другите юноши, които досега не били стъпвали в градината, се изпълвали с още по-жарка страст да отидат в „рая“.

Ако искал смъртта на земен властелин, Старецът викал някой *ашашин* и му казвал: „Иди и убий еди-кого си, а като се върнеш, моите ангели ще те отнесат право в рая, в който ти вече си

бил. Но и да загинеш, не бери грижа, защото пак ще се възнесеш там!“ Така ги бил омаял, че те с готовност изпълнявали всяка негова прищявка, само и само да се върнат в своя „рай“. Затова и винаги се намирали доброволци да убият онзи, от когото Старецът искал да се отърве. По този начин успял да всее такъв страх у съседните владетели, че те дори му плащали дан, за да ги остави на мира.

Старецът си имал и (двама) заместници, които му подражавали във всичко и прилагали същите методи. Единият бил пратен в земите край Дамаск, а другият – в Кюрдистан¹¹.

Наричайки персийските исмаилити „асасини“, а лидера им – „Стареца от планината“, Марко Поло (или този, който е записвал разказите му) всъщност използва понятия, вече познати в Европа. Но те идват не от Персия, а от *Сирия*. От арабските и персийските източници става ясно, че „асасин“ е местно название, свързано със *сирийските* исмаилити, но не и със съмишлениците им от Персия и която и да е друга страна¹². Същото се отнася и за „Стареца от планината“. За исмаилитите е било напълно нормално да наричат предводителя си „старец“ (и по-скоро „старейшина“, ар. *шейх*, перс. *пир*), тъй като това е едно стандартно почитателно обръщение. Но специално „Старецът от планината“ е било използвано само в Сирия, и то от кръстоносците*, тъй като не го откриваме в нито един арабски текст от същия период.

В Европа обаче става обичайна практика да се използват тези понятия и за двата клона на сектата. Описанието на Марко Поло – с което очевидно е бил запознат и писалият след половин век Огорику от Порденоне** – просто подсилва ефекта, който си-

---

* Според някои е превод от арабското *шейх ал-джебал*, но е възможен и обратният вариант – срв. със *seignors de montana*, което Арнолд от Любек цитира. Така е бил известен Синан (Рашид ад-Дин), за когото ще стане дума в Глава V.

** Известен и като Огориго Матуци (1286–1331), францискански мисионер, смятан за първия европеец, посетил Лхаса. През 1775 г. е причислен и към блажените.

рийските асасини вече са оказали върху европейското въображение. Тези вълнуващи разкази за райски градини и самоубийствени скокове в пропастта, за невероятните умения на асасините в дегизировката и убийствата, както и за мистериозната фигура на Стареца от планината намират отзвук във всички тогавашни европейски литератури, за да преминат от селенията на историята в тези на поезията, художествената проза и мита.

Но асасините оставят трайна следа и в политическата сфера. Още на един ранен етап някои наблюдатели съзират „дългата ръка на Стареца“ и в политическите убийства (или опити за атентати), вършени в самата Европа. През 1158 г., когато Фридрих I Барбароса обсажда Милано, в лагера му е заловен и някакъв „асасин“. Малко по-късно, през 1195 г., когато Ричард Лъвското сърце отсяга в Шинон, са разобличени цели петнайсет „асасини“, които пък си признават, че са наети от френския крал. Не след дълго тези обвинения стават нещо обичайно. За редица европейски владетели и управници се носят слухове, че са се сдушили със Стареца от планината и ползват услугите на неговите „емисари“, за да се отърват от неудобните си опоненти. Разбира се, самите обвинения са голословни. Вождовете на асасините не са имали особен интерес да организират заговори и покушения в Западна Европа, а и европейските им съвременници едва ли са се нуждаели от „външна помощ“, за да се справят с конкурентите си. А и вече споменахме, че през XIV в. „асасин“ става нарицателно за убиец, без да се свързва с едноименната секта.

Но самата тя продължава да буди интерес на запад. Първият опит за научно изследване е осъществен от Дени Льобей го Батили (Батийи) и публикуван в Лион през 1603 г.* Дата-

* Пълното название на този трактат е: *Traicté de l'origine des anciens Assassins porte-couteaux, avec quelques exemples de leurs attentats et homicides ès personnes d'aucuns roys, princes et seigneurs de la chrestienté, par M. Denis Lebey de Batilly* (вж. и <http://www.jstor.org/pss/2850476>). Льобей (1551–1607), по това време председател на съда в Мец, е автор (заедно с Жан-Жак Боасар) и на един трактат по хералдика, *Emblemata* (1596).

та на появата му не е случайна, защото „езическата“ етика на Ренесанса е върнала на бял свят и убийството по политически мотиви (далеч неслучайно наричано „асасинация“). С възникването на новите монархии, в които един човек определя политиката и религията на цялата страна, то се превръща в ефективно и напълно приемливо оръжие. Принцове и прелати се надпреварват да наемат убийци, за да отстранят своите политически и религиозни опоненти, а теоретичите се опитват да скрият „голата логика“ на насилието под благовидните одежди на идеологията.

Любей го Батили си поставя по-скромна цел – да разясни *историческия* смисъл на едно понятие, влязло отново в европейска употреба. Изследването му се базира изключително на християнски източници и затова не надхвърля рамките на онова, което е било известно на запад още от XIII в. Липсата на нови данни обаче не изключва и възможността за интересни нови догадки. А и темата е станала особено актуална след убийствата на принц Вилем Орански (от наемник на испанския крал) и Анри III (намушкан от доминикански монах), както и покушението срещу английската кралица Елизабет, разминала се на косъм със смъртта.

Но първата по-важна стъпка към разрешаването на загадката с произхода и идентичността на асасините ще бъде направена чак през 1697 г., в зората на Просвещението, когато се появява и знаменитата *Bibliothèque orientale* на Бартоломе Д'Ербло. Този пионерски труд съдържа почти всичко, което тогавашната ориенталистика е знаела за историята, религията и книжнината на ислямския свят. За първи път един любознателен и необременен от предразсъдъци европейски учен използва *ислямски* източници (малкото достъпни тогава в Европа) и въз основа на тях се опитва да ситуира персийските и сирийски асасини в по-широкия контекст на ислямската религиозна история. Д'Ербло доказва, че асасините не са изолирано явление, а част от сектата на исмаилитите, едно от най-важните разклонения на шиизма, чиито спорове със суннизма са довели и до най-големия разкол в исляма. Той добавя и друг важен детайл: исмаилитските лидери (т.нар. имами) са били смятани за потомци на Исмаил ибн Джафар, а по

тази линия и на гъщерята на Пророка, Фатима и неговия зет, халифа Али. През XVIII в. и други ориенталисти и историци се заемат с темата и добавят нови детайли в историята, вярванията и връзките на асасините със сектата-„майка“ на исмаилитите. Някои от тях се опитват да разгадаят и самото име – „асасин“ явно е арабско понятие, но, уви, не се среща в наличните арабски текстове. Предложени са и няколко етимологии, които пък се оказват еднакво неубедителни.

В началото на XIX в. асасините отново привличат вниманието на учените. Френската революция и последвалите я граматични събития са пробудили обществения интерес към конспирациите и атентатите, а експедицията на Бонапарт в Египет и Сирия спомога за осъществяването на нови и по-тесни контакти с ислямския свят, което пък открива и нови възможности пред ориенталистите. След няколко не дотам успешни опита към темата се насочва и Силвестър дьо Саси, най-големият арабист на своето време*. На 19 май 1809 г. той изнася доклад пред френската академия на науките (*L'Institut de France*) за династията на асасините и етимологията на името им¹³.

Въпросният доклад е жалон в научните изследвания на асасините. За разлика от предшествениците си, разполагали с шепя автентични текстове, Силвестър дьо Саси има достъп и до богатата ориенталска сбирка на Националната библиотека в Париж, включително и до няколко от най-големите *арабски* хроники на кръстоносните походи, дотогава неизвестни на западната наука. Анализът му на източниците категорично превъзхожда всичко постигнато до момента. Но безспорно най-важният му принос е свързан с мистерията около самото име „асасин“. След като разглежда – и опровергава – предишните теории за произхода му, авторът доказва убедително, че то идва от *хашими*, а различните му производни, срещащи се в европейските хроники (*assassini*,

---

* Освен към арабистиката, Силвестър дьо Саси (1758–1838) има принос и към библеистиката и египтологията, като разгадава някои имена в Розетския надпис, който ще бъде разчетен от неговия ученик Шамполион.

assissini, *heysissini* и т.н.), очевидно отразяват алтернативните арабски форми *хашшиши* (мн.ч. *хашшишин*) и *хашшаш* (мн.ч. *хашшашин*). В подкрепа на тезата си той цитира няколко арабски текста, където сектантите са наречени *хашшиши*, но така и не дава пример с *хашшаш*. Впоследствие се появяват и други текстове, в които отново се среща формата *хашшиши*, но не и алтернативната ѝ *хашшаш*. Коеето пък подсказва, че е по-добре да пропуснем тази част от обясненията на Силвестър дьо Саси и да приемем, че всички европейски варианти произлизат от арабското *хашшиши* и формата му за множествено число *хашшишин*.

Тази ревизия отново повдига въпроса за смисъла (като нещо различно от етимологията) на самото понятие. Арабското *хашшиш* първоначално е било събирателно за изсушени растения – треви, билки, включително и фураж, но по-късно значението му се свида до „индийски коноп“ (*Cannabis sativa*), чийто наркотичен ефект е бил добре познат на средновековните мюсюлмани. *Хашшаш* е дума от по-ново време и означава „любител на хашиша“. Наистина, Силвестър дьо Саси не смята, че асасините са били някакви „наркомани“ (както след време ще твърдят редица европейски автори), но допуска, че водачите на сектата *тайно* са давали хашиш на своите емисари, за да „предвкусят райските блаженства“, очакващи ги след успешното изпълнение на мисията им. В случая той се позовава на вече познатия ни разказ на Марко Поло, като открива паралели на „райската градина“, където се озовавали упоените послушници, и в много други арабски и европейски източници.

Тук обаче възниква един проблем. „Свидетелството“ на Марко Поло, макар и ранно и широко цитирано, днес звучи крайно съмнително. Първо, хашишът вече е бил *добре* познат в онази епоха, така че трудно бихме приели, че е бил използван и като „тайно средство“. Второ, употребата му от сектантите не се потвърждава нито от исмаилитските източници, нито от по-сериозните им суннитски опоненти. Самата дума *хашшиши* е характерна за Сирия, където и сега се използва като обидно прозвище. По всяка вероятност причинно-следствената връзка е дълга –

понятието е послужило за основа на популярната легенда, а не обратното. Тоест свързването на асасините с хашиша не визира конкретна практика, а иронизира техните „налудничави“ възгледи и „странно поведение“. Тоест в очите на правоверните мюсюлмани тези сектанти са изглеждали *като* „напушени с хашиш“. Това е и най-правдоподобното обяснение, с което разполагаме за момента*. Впрочем анекдотичните разкази за „упояване“ са устройвали идеално и европейските наблюдатели, защото са им помагали да намерят рационално обяснение на неща, които иначе биха останали пълна загадка за тях.

Докладът на Силвестър дьо Саси подготвя почвата и за много други изследвания, които не закъсняват да се появяват. Безспорно най-известното е „История на асасините“ на австрийския ориенталист Йозеф фон Хамер, публикувана на немски през 1818 г. в Щутгарт и преведена на френски през 1833 и на английски през 1835 г. Историята на Хамер, макар и базирана на ориенталски източници, звучи по-скоро като моралистичен трактат. Авторът предупреждава за „злотворното влияние на тайните общества“ и „позорната проституция на религията, поставила се в услуга на необузданата амбиция“. Хамер вижда асасините като „съюз между измамници и лековерни, които под маската на благочестие и призова за по-строга нравственост е подривал устоите на всяка религия и морал“, „орден на убийци, под чиито кинжали са намирали смъртта си земните властелини“. Били са „всемогъщи и в продължение на три века от тях е треперил целият свят, но накрая тази сбирщина е изчезнала заедно с омразния ѝ халифат – същият онзи център на духовна и светска власт, който аса-

---

* В по-ново време са лансирани и други хипотези. Амин Маалуф извежда „асасин“ от *āsasiyūn*, „хора, придържащи се към фундаментите (*āsas*) на вярата“ (или предани ученици на уаси, т.е. посоченият от имама изпълнител на неговата воля – вж. Глава II). Фархад Дафтари го свързва със собственото име Хасан, т.е. „последователи на Хасан-и-Сабах“ (но минало през фарси). За европейския интерес към хашиша през XIX в. и знаменития *Club des Hashischins* вж. например Терънс Маккена, *Храната на боговете* (ЛИК, 2003), с. 206–208.

сините се заклели да разрушат, но за свое разочарование и те били погребани под неговите развалини“. И сякаш да не остане читателя с грешни впечатления, Хамер сравнява асасините с тамплиерите, иезуитите, илюминатите, масоните и „цареубийците“ от Френския национален конвент. „Ако на запад революционните общества са изпъзели от лоното на масонството, то в Ориента тази роля е била поета от исмаилитството, чиито рожби ехиднини са били и асасините. (...) Безумието на просветителите, въобразили си, че е възможно със силата на словото да бъдат „избавени“ народите от грижовната закрила на князете и духовния надзор на Църквата, проличава убийствено ясно в кръвавите последици от Френската революция – както впрочем е проличало и на изток при царуването на Хасан II“¹⁴.

Книгата на Хамер оказва значително влияние и в продължение на век и половина формира западните представи за асасините. Междувременно расте и броят на научните изследвания, особено във Франция, където полагат огромни усилия за откриването, разчитането, превеждането и издаването на редица арабски и персийски текстове, свързани с историята на исмаилитите в Сирия и Иран. Сред по-важните са трудовете на двама ирански историци от монголския период, Джувайни и Рашид ал-Дин, които са имали достъп и до исмаилитските ръкописи от библиотеката на Аламут и затова са успели да предложат и първото по-цялостно описание на исмаилитството в Северна Персия.

Сериозен прогрес е осъществен и благодарение на появилите се материали от нов тип. Работата с ислямски текстове е обогатила значително европейските познания за епохата (дотогава извлечени от средновековни *християнски* източници), но и те не дават пълната картина, защото са предимно *суннитски*. Макар и далеч по-информирани от европейските си съвременници, суннитските автори са още по-враждебно настроени и от християните към доктрините и политическите цели на исмаилитите. Ето че за първи път се появява и информация от първа ръка, представяща директно възгледите на самите исмаилити. Още през XVIII в. европейски пътешественици отбелязват, че в

някои централносирийски селища продължават да живеят исмаилити. През 1810 г. Русо*, френският генерален консул в Алепо, публикува (по молба на Силвестър дьо Саси) едно описание на съвременните му исмаилити в Сирия, изобилстващо с географски, исторически и чисто теологични данни¹⁵. Не цитира източници, но по всяка вероятност са били устни. Самият Силвестър дьо Саси добавя в текста и някои обяснителни бележки. Русо е първият европейец, работил с *местни* информатори и благодарение на него в Европа пристигат и първите данни, почерпани от самите исмаилити. През 1812 г. той публикува и откъси от един исмаилитски трактат, с който се е сдобил в Масяф, едно от главните исмаилитски средища в Сирия. Макар и да съдържа оскъдни исторически данни, тази публикация хвърля известна светлина върху доктриналните постановки на сектата. В Париж пристигат и други сирийски текстове, част от които по-късно са публикувани. През XIX в. някои европейски и американски пътешественици също посещават исмаилитските селища в Сирия и дават кратки описания на средновековните руини и сегашните им обитатели.

По-оскъдна е информацията от Персия, където още личат развалините на някога могъщата крепост Аламут. През 1833 г. един британски офицер (полковник Уилям Монтийт) публикува в списанието на Кралското географско дружество описание на едно свое пътуване, по време на което минава и край долината на Аламут, но така и не успява да стигне до руините на замъка, за да ги разгледа по-обстойно. Това ще бъде направено от неговия брат по оръжие, подполковник Джъстин Шийл, който описва впечатленията в същото списание през 1838 г. Малко по-късно и трети британски офицер, подписващ се като Стюарт, посещава крепостта, след което минава почти цял век, преди да бъдат възобновени изследванията на Аламут¹⁶.

Но далеч не само руините свидетелстват за някогашното величие на исмаилитите. През 1811 г. споменатият Русо пътува

---

* За приноса на Жан-Батист Русо (1780–1831) вж. Farhad Daftary, *The Isma'ilis: Their History and Doctrines*, 1992.

и до Персия, където с изненада открива, че също има исмаилити, и то далеч по-многобройни от сирийските. Те си имат и имам, смятан за пряк потомък на Исмаил ибн Джафар. Името му е Шах Халилуллах [Шах Халил Аллах], а резиденцията му се намира в Кехк, село край Кум, по средата на пътя от Техеран до Исфahan. „Мога да добавя – пише Русо, – че Шах Халилуллах е почитан почти като божество от своите последователи, които му приписват чудодейни способности, грижат се за благодеянието му и често го величаят с помпозната титла „халиф“. Исмаилити има дори в далечна Индия и те най-редовно тръгват от бреговете на Инд и Ганг на поклонение [*зият*] в Кехк, за да получат благословия от своя имам в замяна на щедрите дарове, които са му донесли“¹⁷.

През 1825 г. британският пътешественик Дж. Б. Фрейзър* също потвърждава наличието на исмаилити в Персия, както и благоговението, което изпитват към своя предводител – но с пояснението, че вече не извършват убийства заради него: „Дори и днес шейхът (главата на ордена) се почита сякаш от малцината си останали последователи, макар и преклонението им да е изгубило онзи ужасяващ характер от по-далечното минало“. Фрейзър не пропуска да спомене и индийските му последователи, които били „особено предани на своя светец“. Предишният предводител, Шах Халилуллах бил убит преди време (и по-точно през 1817 г.) в Язд, по време на бунт срещу местния губернатор. „На престола го наследил един от синовете му, ползващ се със същата благоговейна почит от страна на своето паство“¹⁸.

Следващият приток на данни е от един доста по-различен източник. През 1850 г. съдът в Бомбай е изправен пред необичаен казус – четирима мъже са убити посред бял ген поради разногласия в тяхната религиозна общност. Повдигнати са обвинения срещу деветнайсет души, като четирима от тях са осъдени на смърт и обесени. И жертвите, и убийците са членове на мест-

---

* Джеймс Бейли Фрейзър (1783–1856), шотландски писател, художник и картограф, автор на многобройни пътеписи и романи с източни сюжети. (За подробности вж. http://en.wikipedia.org/wiki/James_Baillie_Fraser.)

ната ислямска секта *коджа* (или „ходжите“, *Khojas*)*. Според сведенията наброяват няколко десетки хиляди, централата им е в Бомбай, но се срещат и в други части на Индия.

Причината за кървавия инцидент е един спор, подклаждан от гвайсетина години и по-точно от 1827 г., когато част от „ходжите“ отказват да плащат годишната вноска за своя духовен глава, живеещ в Персия. Това е синът** на убития Шах Халилуллах, наследил баща си през 1817 г. На следващата година иранският шах го назначава за губернатор на Махалат и Кум и му дава титлата *ага хан* – името, с което той и неговите приемници са известни пред света.

Отказът на „разколниците“ е безпрецедентен в историята на сектата, затова Ага Хан изпраща емисари в Бомбай да върнат „заблудените овце в стадото“. С тях заминава и бабата на Ага Хан, която гържи „пламенна реч“ пред бомбайските „ходжи“, за да се опомнят и върнат към обичайните си задължения. Повечето остават лоялни към водача си, но една малка група отказва да се подчини и дори отрича всякаква връзка между общността им и Ага Хан. Това поражда нови ожесточени конфликти, чиято кулминация са убийствата от 1850 г.

Междувременно Ага Хан напуска Персия, където е оглавил и един неуспешен бунт срещу шаха и след кратък престой в Афганистан намира убежище в Индия. Сътрудничеството му с британските власти в Афганистан и Синд му дава основание да

---

* От фарсийското *khwajah*, *khvājah*, („големец, знатен, велможа“, оттам и „богаташ, едър търговец“). Тази относително малка, но заможна гуджаратска каста е спечелена за исляма (разбирай шиизма) през XV в. от Хаджи Саид Садр ал-Дин (за когото ще стане гума по-долу), исмаилитски проповедник от Хорасан и автор на трактата „Дас-Аватар“. Впоследствие част от тях, тези от Пенджаб, се преориентират към суннизма, но останалите признават и досега за свой духовен глава Ага Хан.

** Хасан Али Шах (1804–1881), по-известен като Ага Хан I, скоро изпада в немилост пред шаха и дори воюва с него, а през 40-те години поема пътя на изгнаничеството.

очаква и компенсации от тях. Отсядайки последователно в Синд и Калкута, Ага Хан се установява в Бомбай, където встъпва и в правомощията си на духовен пастир на ходжите. Недоволните се обръщат към съда, за да забрани на „самозванец“ (т.е. Ага Хан) да се меси в управлението на общото имущество и финансовите дела на тяхната общност. След дълги митарства този щекотлив казус стига и до Върховния съд на Бомбай.

Негов председател тогава е Джоузеф Арнолд. Изслушванията траят 25 дни и ангажират почти цялата адвокатска колегия на Бомбай. И двете страни изтъкват доводи от историческо, генеалогическо, теологическо и чисто юридическо естество. Наред с многобройните свидетели е изслушан и самият Ага Хан, който надълго и нашироко разяснява потеклото си, предоставяйки и необходимите документи. На 12 ноември 1866 г. сър Джоузеф Арнолд произнася присъдата: бомбайските ходжи са неразделна част от едноименната общност в Индия, а тя на свой ред спада към исмаилитското направление в шиизма. Съдът определя самите ходжи като „членове на секта, чиито предци са били индуисти, но впоследствие са презърнали идеите на исмаилитството, в което пък най-висши авторитети са потомствените имами“. В новата вяра ги е обърнал един исмаилитски мисионер от Персия и от четири века насам те винаги са признавали духовната власт на своите имами, последният от които е Ага Хан. Самите имами са приемници на „повелителите на Аламут“, покрай тях и на фатимидските халифи в Египет, а в една по-далечна перспектива – и на самия Мохамед по линия на неговата дъщеря Фатима и зет му Али. И което е по-интересно за нас, през Средновековието техните последователи са били известни под името „асасини“.

По този начин присъдата на Арнолд легализира статута на ходжите като *исмаилитска* общност и в този смисъл – наследници на асасините, а също и на Ага Хан като духовен водач на исмаилитите и приемник на аламутските имами*. По-подробна ин-

---

* След смъртта си Ага Хан I е положен в разкошен мавзолей, струвал 300 000 рупии на неговото му (вж. у <http://www.ismaili.net/histoire/history08/history814.html>).

формация за самата общност се появява за първи път в *Gazetteer of the Bombay Presidency* през 1899 г.¹⁹

При изготвянето на присъдата е отчетено наличието на исмаилитски общности и в други части на света, макар и не всички от тях да признават за свой духовен глава Ага Хан. По правило това са малцинствени групи, живеещи в отдалечени и изолирани местности („труднодостъпни“ в най-широкия смисъл на думата) и пазещи в строга тайна своите вярвания и свещени писания. Въпреки това някои писания попадат в ръцете на учени-те. В началото идват от Сирия, която първа пробужда западния интерес към исмаилитите – както през Средновековието, така и през модерната епоха. Появяват се и други от най-различни и несвързани помежду си региони. През 1903 г. италианският търговец Джузепе Капроти се завръща от Сана, Йемен с близо 60 арабски ръкописа. Това е само първата от няколко сбирки, които ще бъдат депозирани в миланската „Библиотека Амброзиана“. При разчитането им учените установяват, че те включват и религиозни трактати, дело на исмаилити, обитаващи и сега отделни райони в южната част на Арабския полуостров. В някои има и пасажи, изписани с тайни шифри²⁰. В другия край на Европа руските учени, които вече разполагат с няколко сирийски ръкописа, откриват, че и в тяхната империя живеят исмаилити. През 1902 г. граф А. А. Бобрински* публикува монография за организацията и дислокацията на тази общност в Централна Азия. По същото време един колониален чиновник, А. Половцев, се сдобива с копие на исмаилитски ръкопис, писан на фарси и го депозира в Азиатския музей към Руската академия на науките. Примерът му е последван и от други. През периода 1914–1918 г. във фондовете на музея постъпва богата сбирка от исмаилитски ръкописи, донесени от ориенталистите И. И. Зарубин и А. А. Семьонов от района на Шугнан, по горното течение на Аму Даря. Всичко това

---

* Алексей Александрович Бобрински (1852–1927) е един от водещите руски археолози и вицепрезидент на Имперската академия на изкуствата, но тъй като е бил близък и до императорското семейство, през 1919 г. емигрира във Франция.

позволява на руските учени да се запознаят по-обстойно с книжнината и религиозните практики на исмаилитите от Памир и съседния Бадахшон (днес провинция на Афганистан)²¹.

След Първата световна война исмаилитските изследвания бележат бърз и осезаем прогрес. Все повече текстове стават достъпни за учените – най-вече от богатите исмаилитски библиотеки на Индийския полуостров, расте и броят на учените, работещи в тази сфера (някои от които са и исмаилити). Това преоткриване на „изгубената исмаилитска книжнина“ носи и разочарования на някои, тъй като извадените от забвение текстове третират най-вече верски въпроси, което е обяснимо – тези малцинствени групи никога не са разполагали с достатъчно големи територии и властови центрове, за да се заемат и със съставянето на хроники. Единственото изключение е Аламут, но малкото съхранени свидетелства отново са дело на *суннитски*, не на исмаилитски летописци. Макар и с бедно историческо съдържание, исмаилитската книжнина далеч не е лишена от историческа стойност. За тези, които се интересуват от хронологията на събитията, приносът ѝ е скромен, а и касае най-вече иранските асасини, но наистина безценен, що се отнася до разбирането на религиозно-философската основа на това движение. Благодарение на тези открития днес можем да гадем и по-вярна оценка на вярванията и политическите цели на исмаилитите и в частност на асасините като тяхно разклонение. Така се променя и представата ни за самите асасини. Досега тя се основаваше най-вече на слуховете и легендите, разпространявани от средновековните пътешественици, както и на негативните и откровено тенденциозни данни, извлечени през XIX в. от писанията на ортодоксалните ислямски теолози и хронисти, чиято основна цел е била да отхвърлят и заклеят, а не да разберат и обяснят. В светлината на новите открития асасините вече не изглеждат като „сбирщина от грозирани фанатици, насъсквани от вещи манипулатори“, „конспирация на nihilистично настроени терористи“ или „престъпен синдикат на наемни убийци“. Което пък не ги прави и по-малко интересни...